سہ ماہی
سرائیکی
بہاولپور
بنڑ تھی فریدا شاد ول   مونجھاں کوں نہ کر یاد ول
جھوکاں تھیسن آباد ول   ایہا نیں نہ وہسی ہک منڑی

سید محمد اویس گردیزی

چیئرمین ضلع کونسل بہاولپور

سرپرست: سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور

Scanned with CamScanner

بنیاد۔ سید نذیر علی شاہ (مرحوم)

سہ ماہی

سرائیکی

بہاولپور

ترجمان:۔ سرائیکی ادبی مجلس

جلد نمبر ۴ | جولائی ستمبر ۱۹۹۳ء | شمارہ نمبر ۱۳

مشاورت

پروفیسر ڈاکٹر اسلم ادیب

نصراللہ خاں ناصر

ادارت

سید دین محمد شاہ

نواز کاوش۔ جاوید چانڈیو

منیجر سرکولیشن

اجمل ملک

مشیر قانون

عبدالقیوم اعوان

تندیر

قیمت فی پرچہ ـــ ڈہ روپے
سالانہ ـــ پنجاہ روپے

مقام اشاعت:۔ جھوک سرائیکی بہاولپور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

THE COW

البقرة

الم ذالک الکتب لا ریب فیہ ھدی للمتقین الذین یومنون بالغیب و یقیمون الصلوة و مما رزقنھم

ینفقون

This Book, there is no doubt in it; is a guide to those who keep their duty; who believe in the Unseen and keep up prayer and spend out of what we have given them,

اے کتاب (قرآن مجید) ایندے وچ کوئی شک نئی (کہ اے کلام خدا ہے تے خدا کنوں) ڈرن والیاں دی راہنما ہے ۔ جیڑھے غیب تے ایمان رکھدن، نماز باقاعدگی نال پڑھدن اتے جو کجھ اساں انہاں کوں عطا کیتے اوندے وچوں خرچ کریندن (اے کتاب انہاں دی راہنمائی کریندی ہے) ۔

والذین یومنون بما انزل الیک و ما انزل من قبلک و بالاخرة ھم یوقنون اولیک علی ھدی من ربھم و

اولیک ھم المفلحون

And who believe in that which has been revealed to thee and that which was revealed before thee, and of the Hereafter they are sure. These are on the right course from their Lord and these it is that are successful.

اتے جیڑھی کتاب (اے محمد) تیڈے اتے نازل تھئی اتے جیڑھیاں کتاباں تیں کنوں پہلے نازل تھین سب تے ایمان رکھیندن تے آخرت دا یقین رکھیندن۔ ایہے لوگ اپنے رب دی طرفوں ہدایت تے ہن

گالھ مہاڑ

اے کالم پروفیسر نواز کاوش سئیں دا ہے۔ پر ایں دفعہ زیادہ مصروفیات دی وجہ سمھو جو آپ اے کالم نی سجا سگے۔ فہر درویش بر جان درویش ۔ آخر میکوں قلم چاونا پیا۔

موضوع تاں کافی ذہن وچ ہن ۔ رات دی چپ چاپ ہوے تاں خیالاں دا ہجوم ہوندے ۔ چاء دی پیالی تے خاموشی کئی کہانیاں ، کئی گالھیں ! پر رات تھئی تاں نندر نے ویڑھ کیتا ، چلو فجریں لکھیج ویسی۔ سویرے لکھن بیٹھم تاں گھر والیاں نے یاد ڈوایا اٹے دا تھیلا ! اوہو اج بجلی تے فون دا بل وی بھرنے ، آخری تاریخ اے ۔ رکھو سکڑیں سئیں ، کالم اج نی لکھیندا۔

سارے راہ رکشیاں دا شور ، مہنگائی دا زور ۔۔۔ ایہو جیاں دماغ تے سوار تھیا جو سب یاد گالھیں وی بھل گیاں۔ سوچیں دا آندا ہم جو بجلی ، گیس تے ٹیلی فون دے بلاں دی رقم جوڑن کیتے عورتاں شودیاں گھراں وچ کمیٹاں پاتی کھڑن ، کتھائیں کنکشن کٹیج نہ ونجن !

گھر ونجم تاں در دے اگوں بالڑی ٹھیلے والے کنوں وصل پئی گھندی ہئی ۔ اوں نے بھا ڈسایا چوڈہ روپے کلو ۔ بالڑی نے حیران تھی تے پچھیا " ہائے ایڈے مہانگے ؟ " میں آکھیم " بکل مارڑی دھی آ " ۔ میں جلدی جلدی گھر آ تے بوہا بند کر ڈتا۔
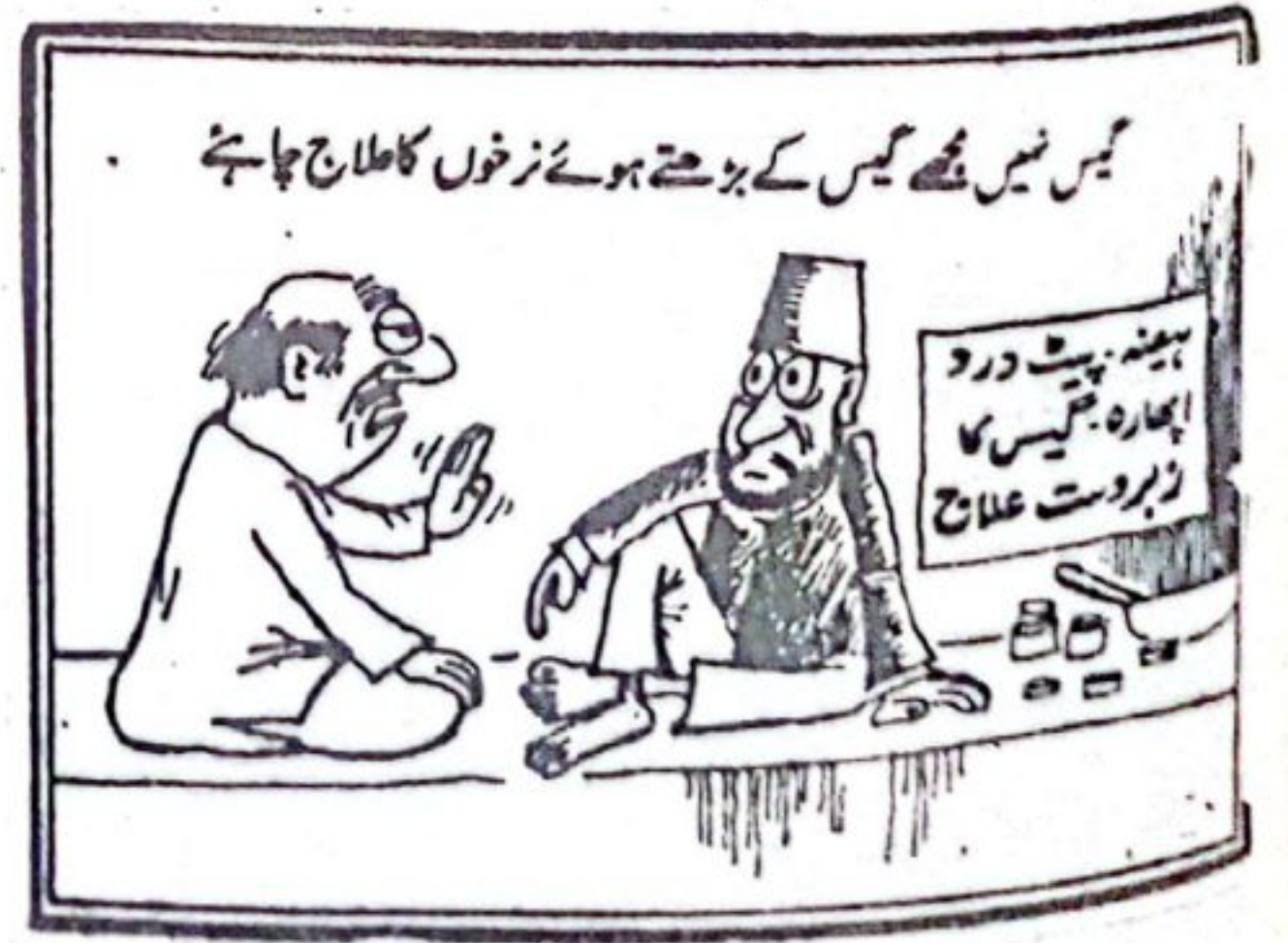
کلام فرید

سرائیکی ادبی مجلس نے بہوں ساریاں اردو کتاباں دا سرائیکی وچ ترجمہ کیتے ۔ مگر سنگتیاں، مہرباناں دی
تجویز ہے جو اردو نظم یا نثر کوں سرائیکی زبان وچ ترجمہ کرن دی بجائے سرائیکی ادب کوں آسان اردو دے ذریعے
سمجھایا ونجے ۔ اساکوں وی احباب دی اے گالھ عقل لگی ہے ۔ اوپریاں تے غیر سرائیکی دوستاں دی مشکل دا احساس
ہے ۔ ایں کیتے اساں خواجہ غلام فریدؒ سئیں دے کلام، انہاں دے افکار تے جذبیاں کوں بیاں تک پچاون کی
دیوان فرید وچوں تھوڑا تھوڑا حصہ قارئین دی خدمت وچ پیش کریندے ہیں ۔ ایندا اردو ترجمہ سرائیکی دے نام
دانشور دبیرالملک الحاج علامہ عزیز الرحمن مرحوم ہوراں دا ہے ۔ سرائیکی کوں اردو وچ ترجمے وقت دی ضرورت بن
امید ہے ایں طرح نہ صرف قاری کوں وسیب دی معطر فضا مخمور کریسی بلکہ سرائیکی زبان دی تبلیغ عام تھیسی ۔ بعض
اینکوں نیک نیتی تے عقیدت نال پڑھسن، تے بعض گیڑے کڈھن کیتے ۔ اساں وی ایہو چاہندے ہیں۔
پڑھن، پرائے پڑھن، پر پڑھن ۔

کافی

سرائیکی	اردو
کیا حال سناواں دل دا کوئی محرم راز نہ ملدا	دل کا کیا حال سناؤں کہ کوئی محرم راز تو ملتا نہیں۔
منہ دھوڑ مٹی سر پایم سارا ننگ نموز ونجایم کوئی پچھن نہ ویڑھے آیم ہتھوں الٹا عالم کھلدا	منہ اور سر میں خاک ڈالی ہے اور سارا ننگ و ناموس گن دیا ہے ، کوئی بھی مجھے پوچھنے ہمدردی کرنے کے میرے گھر تک نہ آیا بلکہ الٹا دنیا ہنس رہی ہے ۔
آیا بار برہوں سر بادی لگی ہو ہو شہر خواری روندیں عمر گزاریم ساری ناں پایم منزل دس دا	ہجر و فراق کا بھاری بوجھ سر پر آ پڑا ہے دنیا میں بدنا اور رسوائی بھی ہو گئی اگرچہ ساری عمر روتے ہو گزار دی ہے پھر بھی منزل کا پتہ نہیں مل سکا۔

دل یار کیتے کرلاوے
تڑپاوے تے غم کھاوے
ڈکھ پاوے سول نبھاوے
ایہو طور تیڈے بیدل دا

دل یار کے لئے کراہتا، تڑپتا اور غم کھاتا ہے ۔ دکھ پاتا ہے اور مصیبت جھیلتا ہے ۔ اے دوست تمہارے بیدل عاشق کا ہمیشہ یہی حال رہتا ہے ۔

کہیں سنس طبیب کماون
سئے پڑیاں جھول پلاون
میڈے دل دا بھید نا پاون
پووے فرق نہیں اک تل دا

تمہارے بیمار محبت پر سینکڑوں طبیب معالجے میں مصروف ہیں اور سینکڑوں دوائیاں پلا رہے ہیں۔ میرے دل کا بھید کسی کو معلوم نہیں اس لئے ذرا سا افاقہ بھی نہیں ہوتا۔

پنوں ہوت نہ کھڑ موکلایا
چھڈ کلہڑی کیچ سدھایا
سوہنے جان پچھان رولایا
کوڑ عذر نبھایم گھلدا

ہوت پنل نے ٹھہر کر الوداع بھی نہ کی مجھے اکیلا چھوڑ کر کیچ کی طرف چلا گیا محبوب نے جان بوجھ کر مجھے برباد کیا اور جھوٹ موٹ اونگھ کے عذر کو نبھاتی رہی۔ (پنوں سی کو سوتا ہوا چھوڑ کر چلا گیا تھا)

سن لیلیٰ دھانہہ پ...
تیڈا مجنوں راز نزارے
سوہنا یار تو نے ہَوارے
کڈیں چا پردہ محمل دا

اے لیلیٰ، فریاد و فغاں سن کر تمہارا مجنوں بہت خستہ زار و نزار ہے اے حسین محبوب کبھی ایک بار تو محمل کا پردہ اٹھا دے ۔

دل پریم نگر ڈوں تانگھے
جتھاں پینڈے سخت اڑانگے
نا راہ فرید نہ لانگھے
ہے پندھ بہوں مشکل دا

دل پریم نگر کی طرف کھچا جا رہا ہے جہاں کا سفر سخت دشوار ہے اور اے فرید وہاں نہ راہ ہے نہ گزر گاہ بہت ہی مشکل کی مسافت ہے ۔

ڈاکٹر محمد سلیم ملک

وٹہ سٹہ

" وٹہ " آہدن ڈلھ، ڈکرے کوں یا وت سلھوے تے بھکل کوں وی وٹہ آکھ سگدوں ۔ ایھو وٹہ جے کہیں دے گھر اچ سٹ چھوڑوں تاں اونکوں " وٹہ سٹیہ " آکھسوں۔ بنہاں دے گھر اچ اساں ایجھے وٹے سٹیندوں۔ استے بھکل الریندوں ۔ ایجھیاں پھیکریاں مریندوں جو انہاں دیں بیریں دا ناسیں اچ ساہ کرڈیندوں جو بیریں دا راکھی ٹھڈا ساہ بھر تے ڈکھ کڈھیندے " ادا! سانگہ نہ کرنا ہاوی تاں میڈے گھر اچ وٹا نہ ماریں ہا"۔ ہیں وٹے سٹے کوں بڈھریں وت زنانی پوشاک پواتے سوہٹرا بٹرا چھوڑیے ۔ انہاں دا آکھن اے ہے جو کہیں کوں آپناں بازو ڈیوتے اوندے عوض معاوضے اچ اوں کنوں سنگ گھنو تاں اوں کوں وٹہ سٹہ آکھیا کرو۔ مطلب اے جو بھئی وٹا ڈتا گے تے ولا وٹہ گدھا گے تے ایں بارڈر دا حساب کتاب پورا کیتا گے ۔ اے بی گالھ اے جو وٹے آپت اچ وڑھ پون ۔ انھاں ؍ ورتاوا نہ تھیوے ۔ ذال طرس دی بن نہ آوے ۔ ڈیوا بلے بھانویں نہ بلے بس وٹے دی وٹ اچی رہے ۔

مال دے بدلے مال دے ایں روسی طریقے اچ چوٹ برابر دی لگے ۔ سودا پجالے آلا ہووے ۔ سانگہ خیر خوشی تھیوے ۔ ہر کوئی اپنے گھر جھمر تاڑی نال پیا رہے تاں کہیں کوں کیا عذر اعتراض تھی سگدے ۔ انہاں کوں کوئی کیرھانی کر سگدا پر بیلی وٹہ ہوں ویلھے منہ اچ آن لگدے جیں ویلھے سانگے سینگے نی ہوندے ۔

پرار دی گالھ اے ۔ اللہ ڈتے آپنی دھی دا سانگہ کر تاں چھوڑیا پر شادی آلے ڈینہہ پھٹ گیا جو میں تاں وٹہ گھن ساں۔ ساریں سمجھایا " بھراوا! تیڈا دھیریں دا اجڑا اے ۔ وٹے آلی ریڑ چھوڑ" پر اللہ ڈتے دا اے رٹا جو " واہ سائیں واہ۔ میں دھی جئی کھنڈ کھیر شے اینویں بھواں سٹاں۔ میں اج آپنے وال تلوں ڈے بہاں۔ کل کوں کوئی اج جھک تھی پوے تاں میڈے ہتھ کیہے پے ہوون۔ نہ سائیں نہ۔ میں وٹہ ضرور گھن ساں ۔" برادری آکھیا " اچھا جوان ، تو گھن وٹا۔ پر اے ڈس کینہہ واسطے گھن سیں ۔ تیڈا نہ پتر نہ بھتریجا۔ تیڈے گھر تاں کوئی نر پکھی کوئے نی۔ " اللہ ڈتے گالھ مکا چھوڑی جو " میں آپ پرنیداں "۔ آخر پرنالہ اتھائیں لگیا۔ کروڑ دی منڈھی اللہ ڈتہ گڈیاں کھیڈدی چھوکری نال شادی کرتے اونکوں گھر گھن آیا۔ کنوار اوندیں دھیریں کنوں وی چھوٹی ہئی پر کیا کریجے معاملہ وٹے دا جو ہا۔ اینویں تاں نبڑنا ہا۔ اگتے ٹور

ابن ٹری جو اللہ ڈتے دی وڈی ڈال پہاجے دے ٹک ٹوڑنے شروع کر ڈتے تے وہیریں کوں آپناں ہم صلاح کر گدھوس ۔ ہک بے کوں مندے پلو تے ڈیون روز دی راند بن گئی ۔ پر ہک ڈینہہ ہک بے دیاں گتاں پکڑ ایں اڈ ہٹ تھی گیاں جو چھڑاو ہلاک ہن۔ نویں ڈال دا پیو انگریزیں دا فوجی رہیا ہا۔ پتا جو لکیس بندوق چاتی بھناں آیا۔ اوندے اگوں کوئی نہ آیا تے بچ بچا تھی گی۔ او ایں کی دی نلی پکڑ گھر گھن گیا تے ڈوجھے ڈینہہ اللہ ڈتے دی دھی کاغذ دا چھٹہ چاتے گھر آن بیٹھی تے وٹے سٹے دا او ترا جیڑھا شادی ویلے گیں دے وتھن اوچ نہ آندا ہا۔ ہن جھیڑیں دی چھتی بیر اچ اڑتے لیراں لیراں تھی گیا۔

اسیڈے تل دے گھر موچی وت بی شادی کرن دیں خیالیں اچ رہندن انہاں توں پا پیسہ منگو تاں جواب ڈیندن " اتے پیسے ہوون ہا تاں ڈوجھی شادی نہ کر گھنوں ہا " رب سائیں انہاں دیاں اے مراداں پوریاں کر ڈیندے تے وٹے سٹے دی حکمت نال او اپنے گھر اچ ڈالیں اینویں کٹھیاں کر گھندن جینویں بکر وال بکریں کوں واڑی اچ واڑیندے یا گھر آلا ککڑیں کوں کھڈے تلوں دھکیندے ۔

جیں ویلے دن دن دی منڈھی تکی چلھ اچ آن کٹھی تھیندی اے ول پہاجے دے گوہے دکھن پے ویندن تے بالیں دے لکھ کانے سب توں پہلوں بھا پکڑیندن۔ وسدے ہمسائے اے دن ڈے ہیچ روز ڈیہدن تے ہر جھیڑے کوں فائنل میچ سمجھ بہندن۔ ہوں ویلے جے تساں ، اتفاق بہروں لگی توں گزردے پے ہوو۔ تاں گھر وچوں روٹیاں پکن دی آواز پی آندی ہوسے یا تساں سوٹی نال کپڑے دھوون دے ٹھکے سڑسو۔ جے تساں پچھ پریت اچ پے ونجو تاں حال حقیقت اے معلوم تھیسے جو جیں کوں تساں روٹی پکاون دی آواز سمجھیا ہا او بالیں کوں کٹن دی آواز ہئی۔ تے جڈوں تساں کپڑے دھوون دے ٹھکے سنیڑے ہن ہوں ویلے وڈیں دی دھوائی پی تھیندی ہئی۔ استری کرن دا ویلہ بعد اچ آندے ۔ مطلب اے جو انہاں دی نگور رات کوں تھیندی اے ۔

گھلا گالھ کرے تے سیانا قیاس کرے ۔ قیاس دی گالھ اے ہے جو اساں اپنے بیاں کوجھیاں عادتاں ت گھتین جو ونے سٹے کنوں ہتھ چا گھنوں۔ ہک بے دا پانی چوری کیتا سے تکیندے ۔ ہک بے دیں باریں کوں بھا کیتا سے لیندے ؟ ہک بے کوں دعویں اچ کیتا سے گھسیندے"؟ ہک بے دی ریس کیتا سے کریندے ؟ کیا اساں ڈے گھن اچ سودھے تھی گیوں ؟ بالیں کوں اسکول آپوں آپ پڑھن پے گیوں ؟ روزی کماون کیتے پرے پرے تائیں نکل گیوں ؟ یا اج وی بیمانی تے مندھ بدھی ودوں۔ اولاد کوں ابوجہل بڑائی ویندوں۔ پیو ڈاڈے دیاں قبراں گل لئی بیٹھوں جو جیڑھا رزق ڈیونڑاں اے رب سائیں اتھائیں ڈیوے ۔ جڈاں اے ریتاں رسماں سٹ گھتے سوں تڈاں وٹے سٹے کنوں وی ہتھ چا گھن سوں۔

حال حقیقت اے ہے جو رشتیں دا مک چک اتے اسمان تے تھی ویندے تے انہاں تے عمل تے زمین تے آن تھیندے ۔ رشتے سانگے دلیں دے سودے ہوندن ۔ چاہت دے معاملے ہوندن جیڑھے ہک بے کوں کولوں کریندن۔ انہاں کوں دوکان داری نہ بنڑیجے ۔ سودے بازی نہ می جے ۔ زیادہ گنتری نہ کریجے ۔ بس مقدریں دی کھیڈ سمجھ تے توکل تے چھوڑ ڈیجے ۔

ہک تجویز

سرائیکی زبان وچ لکھن دی عادت کیتے ہک تجویز ہے جو تساں اساکوں اپنیاں لکھتاں بھجواؤ۔ مثال دے طور تے ایں رسا
سرائیکی کوں بہتر تے مقبول عام بناون کیتے تجویزاں پٹھو تے اپنا پاسپورٹ سائیز فوٹو وی ۔ اساں اوکوں رسالے دی زینت بڑ
تے عمل کریسوں ۔

پتہ: مدیر سہ ماہی "سرائیکی" جھوک سرائیکی ، بہاولپور

سید دین محمد شاہ

حضرت عمرؓ

یکم محرم الحرام سید نا عمرؓ دا یوم شہادت ہے ۔ حضرت عمرؓ او شخصیت ہن جنھاں کوں آقائے نامدار محمد مصطفیٰ رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نے خود اللہ تعالیٰ کنوں منگ تے گھدا ۔ رسول کریمؐ دی خواہش ہی جو ڈوں عمراں وچوں ہک عمر کوں اسلام قبول کرن دی توفیق ہووے ۔ چنانچہ جیندے نصیب ہن او عمر (بن خطاب) عمر فاروق بن گیا، تے ڈوجھا عمر (بن ہشام) ، ابو جہل۔

آپؓ دے مسلمان تھیوݨ نال اسلام دی تاریخ دا نواں باب شروع تھیا۔ انھاں دے مزاج وچ صاف گوئی، بیباکی تے دلیری ہئی۔ پہلے جے مسلمان آپڑیں مذہبی فریضے لک لک تے ادا کریندے ہن، حضرت عمر دے مسلمان تھیوݨ دے بعد اے حالت بالکل بدل گئی۔ حضرت عمرؓ نے اعلانیہ آکھا " میں خانہ کعبہ وچ نماز پڑھساں ، کوئی ہے آپڑیں بالاں دا دشمن جیڑھا میکوں منع کر سگے ۔ " اوندے بعد پہلی دفعہ ڈوں صفاں مسلماناں نے بیت اللہ شریف دے سامݨے نماز ادا کیتی ۔ قریش سڑ تاں گئے پر کہیں کوں روکݨ یا ٹوکݨ دی جرات نہ تھئی۔

حضرت عمرؓ، خلیفہ دوم دے کارنامے اتنے عظیم تے حیرت انگیز ہن جو انھاں دا ول ول ذکر کرݨ تے دل اکھیندے ۔ انھاں دے دور خلافت وچ لشکر اسلام نے ہر پاسوں فتوحات تے کامیابیاں دا طوفان پیدا کر ڈتا جیندے نتیجے وچ دولت تے ثروت دا وی تیزی نال ہک زبردست ریلا آیا، مگر خلیفۃ المسلمین دا رعب تے دبدبہ اتنا سخت ہا جو کوئی وڈے کنوں وڈا تے بااثر شخص انھاں دی حکم عدولی دا تصور نہ کر سگدا ہا۔ اتنی وسیع سلطنت، دور دراز علاقے دا کوئی واقعہ ، کوئی شخص انھاں کنوں اوڈھر کائیناں ہئی ۔ آپ سخت گیر ہن پر انصاف تے بے غرضی نال فیصلے کریندے ہن۔ ہیں واسطے حالات یا دوست، دشمن سب انھاں دی گرفت وچ ہن ۔ کتھائیں ظلم یا بے انصافی تھیوے ہا، کوئی امیر المومنین دی سزا، حکم عدولی یا سرتابی دی جرات نہ کر سگدا ہا۔ فاتح مصر تے عظیم جرنیل ، حضرت عمروؓ بن عاص دے پتر نے ہک ڈینہہ کہیں کوں بلاوجہ ماریا۔ حضرت عمرؓ کوں شکایت ملی تاں مظلوم کنوں گورنر دے پتر دا بدلہ ڈوایا تے فرمایا " ایں اشراف دی اولاد کوں درے مارو ۔ " خود اپڑیں پتر تے ، زنا تے شراب دی تہمت ثابت تھیوݨ تے اوندے اتے کوئی رعایت نہ کیتی بلکہ اپنے ہتھاں نال اپنے پتر دی جان تے حد پوری کیتی حتیٰ کہ او رضا تھی گیا۔

حضرت خالد بن ولید عظیم سپاہ سالار ہن۔ مگر حضرت عمر نے انھاں کوں انھاں دی عین شہرت، فتوحات دے عروج دے دوران معزول کر ڈتا۔ لوکاں کوں گمان تھیون لگ پیا جو اے کامیابیاں حضرت خالد دی ذاتی کرشما سازی ہے ۔

چنانچہ اے اثر زائل کرݨ واسطے ، تے اللہ تعالیٰ دی نصرت ، محتاجی دا احساس ڈواوݨ واسطے امیرالمومنین نے اے حکم صادر کرݨ ضروری سمجھیا۔ حضرت خالد نے وی بلا چوں چراں تعمیل کیتی۔ اتھوں حضرت عمرؓ دی سطوت تے جلال دا اندازہ تھیندے ۔

اپنی خلافت دی ذمہ داریاں دا اتنا احساس ہئی جو رات کوں خود گشت کرتے عوام دی خبر گیری کریندے ہن۔ انھاں دا ہک بے مثال واقعہ اج ہر کوئی جاندے ، جو ہک رات پھردے پھراندے اینجھی جاتے پنے جتھوں بالاں دے رووݨ دی اواز آئی۔ معلوم کتونے تاں پتہ لگا جو بکھ کنوں روندے پئن۔ حضرت عمر نے انھاں دی ماکنوں پچھیا ایں کئی وجہ کیا پیا پکدے ؟ بی بی نے ڈسایا " خالی پانی بھاتے چڑھائی بیٹھی ہاں بالاں دی تسلی کیتے ، رو روتے چپ کر ویسن۔" اوندے بعد خلیفہ وقت کوں ارام نہ آیا۔ ہوں ویلے واپس تھئے ۔ بیت المال وچوں خوردو نوش کٹھا کیتا تے خادم کوں آکھیونے جو اے پوری انھاں دی کنڈھ تے رکھواوے چا۔ خادم عرض کیتی " امیرالمومنین، میں چا گھنداں" آپؓ نے فرمایا " روز قیامت وی میڈا بار توں چیسیں ! " ایں طرح آپؓ سامان چاتے بالاں تک آئے ۔۔۔ بالاں نے روٹی کھادی۔ حضرت عمرؓ واپس تھیوݨ لگے تاں بی بی نے آکھیا " حسرتا، خلیفہ تاں کوئی تیئں واکوں ہوے ہا ! "

اے ہئی اللہ خوفی، تے انھاں کوں صرف اللہ تعالیٰ دا خوف ہا۔ جیکوں او خالق، مالک تے قادر مطلق سمجھدے ہن۔ ہک دفعہ طواف کریندیاں جیں ویلے حجر اسود کوں بوسہ ڈیوݨ لگے ، تاں رک گئے ۔ حجر اسود کوں مخاطب کر تے آکھیونے " اے کالے پتھر ، میکوں پتہ ہے توں نہ کہیں کوں نفع پچا سگدیں نہ نقصان۔ پر میڈے مالک دا حکم ہے ، تیکوں پیار کراں ، میں پیار کریندا ں۔" تے ول پتھر کوں پیار کیتونے ۔ تے ول ول پیار کیتونے ۔

سید نا عمرؓ اسلام دی اصل روح کوں سمجھدے ہن۔ ہیں کیتے اساڈے آقا، حضرت محمد، صلی اللہ علیہ و آلہٖ وسلم نے انھاں کو ، فاروق ، دا خطاب ڈتا۔ فاروق ، یعنی اسلام تے کفر دا فرق سمجھن والا۔ بیت رضوان دی شہرت والے درختؐ دا واقعہ وی ہک مثال رہی ۔ ایں درحت تلے رسول اللہ نے حضرت عثمان دا بدلہ گھنݨ کیتے اپنے جاں نثاراں کنوں عہد گھدا ہا۔ اگرچہ بعد وچ جنگ کرݨ دی نوبت تاں نہ آئی ، پر اے یاد گار واقعہ بعد وچ فتح مکہ دی بنیاد تے اسلام دی قبولیت دی وجہ بݨیا۔ ایں واقعے دی شہرت تے اہمیت نے اوں درخت دی اہمیت تے شہرت ودھا ڈتی ۔ لوک پرے پرے کنوں آتے درخت دی زیارت کریندے ہن تے اوندے تلے بہہ تے دعائیں منگدے ہن کیوں جو اے درخت انھاں کوں متبرک ڈسدا ہا۔ حضرت عمر نے لوکاں دی بد اعتقادی دے ڈر توں اوں درخت کوں کپوا ڈتا۔ حضرت عمرؓ کوں نظر دا ہا جو آون والیاں نسلاں اتھاں متاں منوتیاں شروع کر ڈیسن ۔ حضرت عمرؓ شرک دے خلاف اتنے سخت ہن ! متاں جاہل لوک ایں درخت کوں دعا دی مقبولیت تے اپنی نجات دا وسیلہ بنا گھنن ، اوانھاں نے او نشان مٹا ڈتا۔

حضرت عمرؓ دے فیصلے ہمیشہ اللہ تعالیٰ ، تے اوندے رسولؐ دی خوشنودی ، ایتھاں دے احکامات دی پیروی

کیتے، تے ہمیشہ فوری، واضح تے قطعی ہوندے ہن۔ اگر اوں واقعے دا ذکر کریجے تاں بے جا نہ ہوسی جیڑھا ہک مسلمان تے یہودی دے درمیان متنازع ہا۔ یہودی نے تجویز کیتا جو ایں معاملے دا فیصلہ کہیں مسلمان کنوں کراوں۔ مسلمان دا کیس کمزور ہا او کوں پتہ ہا جو کہیں مسلمان کول گیوسے تاں فیصلہ یہودی دے حق وچ ویسی۔ آخر لڑدے جھگڑدے حضرت ابوبکرؓ کول چلے گئے۔ حضرتؓ نے واقعات سن تے یہودی کوں سچا بنایا۔ مسلمان دی تسلی نہ تھئی۔ یہودی نے آکھیا تیڈے سردار کول چلوں، ول منیسیں؟ ناچار مسلمان راضی تھی گیا۔ ڈوہیں رسول کریمؐ دے روبرو حاضر تھئے۔ معاملہ رکھیونے۔ رسول کریمؐ نے وی یہودی کوں سچا کیتا۔ اجن وی مسلمان دے دل وچوں کھٹ کھٹ نہ گئی۔ اوں نے آکھیا ہک واری ہئی کوشش کریندے ہیں۔ تریجھی وار وی فیصلہ میڈے خلاف تھیا تاں میں من گھنساں"۔ یہودی مجبوراً راضی تھی گیا۔ مسلمان دی کمبختی جو ڈوہیں حضرت عمرؓ کول ونج وڑے۔ یہودی نے سارا حال سنایا تے ڈسائیں کیویں پہلے حضرت ابوبکرؓ کنیں تے بعد وچ سئیں حضرت محمدؐ کنوں فیصلہ کرا چکے ہیں، پر اے آکھیندے جو تریجھا نروار میں من ویساں۔ حضرت عمرؓ نے آکھیا اے تاں اسان معاملہ ہے، میں سمجھ گیاں، ہنڑ فیصلہ کر ڈینداں۔ حضرت عمر نے تلوار چھکی تے خبیس مسلمان دا قصہ پاک کر ڈتا، اکھیونے " منافق واسطے عمر دا فیصلہ اے ہے۔"

منافقاں واسطے، اسلام دے دشمناں واسطے حضرت عمر خوف تے دہشت دے اندھار ہن، تند تے تیز مزاج ہن، پر آپنیاں واسطے کچی شاخ واکوں نرم تے ملائم ہن۔ تصور کرو او منظر جو خلیفہ وقت ہن۔ انھاں دی عظمت تے شان دا زمانہ ہئی۔ بھری مجلس وچ کہیں نے اعتراض کیتا " عمر تیڈے حصے وچ اتنی وڈی چادر کیویں آئی، اساکوں تاں چھوٹا چھوٹا ٹوٹا ملے؟" اقتدار تے اختیار دے اوں لمبے تڑنگے مجسمے نے تحمل نال اوں بدو دی گالھ سنیں۔ او عمر جیندی سلطنت دیاں سرحداں ہزاراں میلاں وچ کھنڈ چکیاں ہن، سینکڑے میل دور فوجاں جیندے اشارے تے حرکت پیاں کریندیاں ہن۔ بھری کچہری وچ کہیں نے اوندی جواب طلبی کیتی! حق و صداقت تے عمل و انصاف دی چٹان، حضرت عمرؓ نے مسکراتے جواب ڈتا " میں اپنے حصے دی چادر تے اپنے پتر دے حصے دی چادر کو گنڈھ تے پائی کھڑاں۔ " ایں واقعے توں حضرت عمرؓ دے انصاف دا جتھاں پتہ لگدے اوں توں زیادہ عام آدمی دی آزادی گفتار دی اعلیٰ مثال ملدی اے۔ ہر شخص کوں شکایت، اعتراض کرنڑ دی کتنی آزادی ہئی!

اے آزادی دی فضا خود بخود تھوڑی بنڑ ویندی ہے! اے بناونڑی پوندی ہے۔ جیندے واسطے حضرت عمرؓ نے کتنی محنت تے تکلیفاں چاتیاں۔ ہک دفعہ دی گالھ ہے جو اُٹھ تے چڑھے، پر چھانٹا تلے ڈھے پیا۔ ہوں ویلے اُٹھ دی گردن تو گھلک تے زمین تے آئے، چھانٹا خود چا گھدونے۔ دوست احباب نال موجود کھڑے ہن انھاں آکھیا " سئیں اساکوں فرماؤ ہا، کیوں تکلیف کتو وے۔" مگر انھاں نے کہیں کوں مہلت وی نہ ڈتی۔ ایہو جئیں عملاں نال ماحول بنڑ دے۔ عام آدمی واسطے اے سبق جو اپنا کم خود کرن، تے خود امیر المومنین واسطے وی انتباہ۔۔ شاید حاکمیت دا غرور

طبیعت وچ آگیا ہووے ، تاں او درست تھی ونجے۔ --
سادہ خوراک کھاندے ہن ، حالانکہ اتنی مشقت تے ذمہ داریاں نبھاوݨ واسطے اپنی صحت تے جان دا
رکھݨ لازمی ہے ۔ سادہ کپڑے پیندے ہن ، صرف سادہ ہی نیں ، پیوند لگا لباس پاون وچ وی نہ شرماندے ہن ۔ دربان نہ ہا
ایں واسطے جو ہک غریب تے ٹاکیاں لگے کپڑیاں والا بدو وی نزدیک آون وچ تے گالھ کرن وچ نہ شرماوے ، نہ او کوں
رکاوٹ ہووے ۔ ہیں واسطے سیدنا عمرؓ ریاست دے عمال ، گورنر صاحبان ، تے بئے عہدیداران تے نگاہ رکھیندے ہ
جو او کیں طرح دی خوراک یا لباس استعمال کریندن ، کینجھاں انھاں دا مکان اے ، تے انھاں دی چال ڈھال کیویں ہ
رات دے گشت دے دوران آپؓ ہک بدو دے خیمے وچ نکلے جیندے وچوں کرہاون دی آواز آند
ہئی ۔ اواز سن تے رک گئے ۔ بدو کوں سڈ تے پچھیونے ۔ بدو نے نڈھال تھی تے آکھیا جو اوندی ذال کوں پیڑاں
تے اُتے کوئی کائینی ۔ حضرت عمرؓ پچھوہیں گھر بھنے ۔ کجھ ضروری سامان تے اپنی زوجہ بی بی فاطمہ کوں نال گھن تے
خیمے تے آئے ۔ اوکھے ویلے دی خدمت کیتے بی بی کوں خیمے دے اندر بھجوا تے آپ خود بدو دی دل رکھݨی وچ لگ
کجھ پہر رات دا ہا جو خاتون اول ، بی بی فاطمہ نے خیمے وچوں اواز ڈے تے آکھیا " امیرالمومنین ! اپݨے دوست
مبارک ڈیو ، پتر ڄمے "۔ اندازہ کرو جو اوں بدو دی اوں ویلے کیا حالت تھئی ہوسی ! تے اللہ تعالیٰ آپؓ تے کتنا راض
ہوسی !!

بیت المقدس دا واقعہ حضرت عمرؓ دے دور دا دلچسپ ترین ، تے سب توں زیادہ حیرت انگیز ہے ۔
جیڑھے ویلے محاصرے توں تنگ آئے ، ہمت ہار گئے تاں انھاں نے شرط رکھی جو شہر دیاں چابیاں اساں خلیفہ ا
دے ہتھ وچ خود ڈیسوں ۔ چنانچہ ابو عبیدہؓ نے حضرت عمرؓ کوں اطلاع بھجوائی ۔ حضرتؓ مدینہ کنوں چل پئے ۔ مسلمانا
منزل بمنزل پتہ لگدا راہندا ہا ۔ جتھوں جتھوں حضرت عمرؓ دا گزر تھیندا ہا یا قیام تھیندا ہا لوک اسلامی جلال دا نظارہ کر
کٹھے تھی ویندے ہن ۔ آخر آخری منزل آ پہنچی ۔ عمائدین شہر ، اسلامی لشکر دے سردار ، عیسائی ، یہودی تے بئے
قوت تے عظمت دے اوں پہاڑ کوں اپنی اکھیں نال ڈیکھن چاہندے ہن ۔ قدرتی گالھ ہے ، انھاں دا خیال ہا ک
ریاست دا سربراہ ، خلیفہ وقت تمکنت تے شان و شوکت نال ، زرق برق لباس وچ آسی ۔ اگوں پچھوں خاد
سازوسامان ہوسی ۔ ہیں کیتے وڈے ، پڑ وچ ہک ہجوم جمع ہا ، تے انھاں دا منتظر ۔۔۔ پر نہ واجے وجے ، نہ کوئی غبار اٹھیا
کجھ دیر بعد دوروں ہک اُٹھ نمودار تھیا ۔ ڈو آدمی ، ہک سوار تے ڈوجھے نے مہار پکڑی ہوئی ۔ کہیں نے ہوکا
امیرالمومنین آ گئے "۔ مشرکاں نے پھٹیاں پھٹیاں اکھیں نال اڈے اڈے ڈٹھا تے پچھیونے " کون اے ؟
ہک اٹھ تے پیا آندے ۔۔۔ ایہے حضرت عمر ہن ؟ " مگر ہک واقف حال نے ڈسایا " نہیں ، او تاں خادم
امیرالمومنین تاں پیدل ٹرندے آندن ، جنھاں دے ہتھ وچ مہار ہے ! " سب واری واری مل تے پئے ، مشرکا

بے اختیار آکھیا " بے شک ، عمر ایہو ای تھی سگدے ۔ " پارسیاں ، عیسائیاں نے حضرت عمرؓ دی گرد آلود ڈاڑھی تے کپڑے ، کرتے تے پیونداں توں پچھان گدا۔ انہاں دے بزرگاں ، عالماں نے آکھیا اساڈی مذہبی کتاباں وچ بیت المقدس دے فاتح دیاں ہو بہو ایہا نشانیاں درج ہن۔

معلوم تھیندے جو حضرت عمرؓ کوں اللہ تعالیٰ نے جیڑھا کم گھننا ہا ، اوندے مطابق انہاں دی صورت ، انہاں دی سیرت تے ہیئت تیار کیتی ہئی۔ ایں واقعے کنوں سینکڑیاں سال پہلے انہاں دی شباہت تے نشانیاں آسمانی صحیفیاں وچ درج ہوون ، کوئی معمولی شرف نی !

عظیم المرتبت خلیفہ ثانی ، حضرت عمرؓ دے متعلق اے روایت وی ہے کہ ہک جھاڑے مسجد وچ خطبے دے دوران بلند اواز نال حضرت ساریہ کوں آکھیونے " ساریہ ، پہاڑ دے پاسے ڈیکھ۔ " حضرت ساریہ اوں وقت مسجد کنوں سینکڑیاں میلاں تے جنگ وچ مصروف ہن۔ مسجد وچ بیٹھے ہوئے لوکاں کوں سمجھ نہ آئی کہ کیا گالھ ہے ۔ جنگ دے بعد مجاہدین جیڑھے ویلے واپس آئے تاں انہاں تصدیق کیتی جو حضرت عمر دی آواز ہوں ڈِینہ ، تے ہوں وقت انہاں تئیں پُنی ، انہاں سنجاتی تے ، اوندے مطابق تدبیر کیتونے ۔ تے ایں طرح پہاڑ دے پچھوں دشمن دے وار کنوں بچ گئے ۔

حضرت عمرؓ دے متعلق دریائے نیل دے ناں رقعہ لکھݨ دا واقعہ وی ملدے ، جیڑھا ہر سال طوفانی طغیانی نال تباہی کریندا ہا ، تے توہمات پرست ہر سال ہک کواری چھوہر دی قربانی ڈے تے دریا دیوتا کوں خوش رکھیندے ہن ۔ فاروق اعظمؓ کوں قادر مطلق دی اطاعت تے اتنا ناز ہا ، او شخص کفر تے شرک مٹاوݨ واسطے اتنے اعتماد تے خلوص نال سوچیندا ہا جو دریا دی طوفانی لہراں وی اوندے سوچاں کنوں باہر نہ ہن ۔

کئی موقعیاں تے حضرت عمرؓ نے جیویں مشورہ ڈِتا ، حق تعالیٰ دی پسند ، تے تائید اوویں شامل حال تھئی ۔ غزوہ بدر دے بعد جنگی قیدیاں دے بارے رسول کریمؐ نے دوستاں کنوں مشورہ منگیا جو انہاں نال کیا سلوک کیتا ونجے ۔ مختلف لوکاں نے مختلف مشورے ڈِتے ۔ آنحضرت صلعم نے شان رحمت دے تقاضے ، حضرت ابوبکر دی رائے دے مطابق قیدیاں کنوں جذیہ گھن تے چھوڑ ڈِتا۔ حضرت عمرؓ نے اختلاف کیتا ہا ، تے رائے ڈِتی ہئی جو " اسلام دے معاملے وچ رشتہ داری تے قرابت داری دا لحاظ نی کرنا چاہیدا۔ انہاں سب کوں قتل کر ڈِتا ونجے ۔ بلکہ ہر مومن اپنے عزیز کافر کوں خود قتل کرے ۔۔۔ " بعد وچ حضرت عمر دی رائے دی تائید وچ وحی نازل تھئی۔ ایں کنوں زیادہ فخر دی گالھ کیا ہے جو اذان دا طریقہ تے الفاظ وی حضرت عمرؓ دیاں تجویزاں ہن۔ پردے دا حکم وی حضرت عمر دے حوالے نال مشہور ہے ۔ محمد مصطفی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ، تے اللہ رب العزت نے اپنے تابعدار بندے دی تجویز دی تائید وچ قرآنی احکامات دا نزول فرمایا جیندے وچ مسلماناں دی پچھان ، عزت تے عافیت دا سامان ہے ۔

عراق ، شام تے مصر اوویں تاں فتح نی تھئے ۔ رب کعبہ ڈیدھے ہن جو جنگ فتح دے معاملات کوں سنبھالݨ

دی صلاحیت وی کہیں کول ہے ! سیاست عسکری منصوبہ بندی ، اندرون ملک انتظامی معاملات کیتے راستی بازی ، علم ، تد
تے تقوے دی ضرورت ہے ۔ حضرت عمرؓ دا حسن انتظام ، پیش بینی تے باریک بینی ، دبدبے تے رعب دا اے عالم
جو دور دراز دے گورنر یا سپہ سالار مدینہ منورہ وچ بیٹھے ہوئے خلیفۃ المسلمین دے اشاریاں تے کم کریندے ہن۔ فو
انھاں دے حکم مطابق حرکت کریندی ہئی ۔ گھوڑیاں تے نشان لاون کنوں لاتے ، سردی گرمی دے لحاظ نال حملیاں
فیصلہ ، نقل و حرکت حتیٰ کہ صفاں دی ترتیب دے متعلق ہدایات مدینے کنوں ویندے ہن ۔ ہر سپہ سالار اپنے ماحول
علاقے دا نقشہ ، دشمن دی تعداد وغیرہ دی رپورٹ حضرت عمر کوں مدینہ منورہ بھجویندا ہا۔ سپہ سالار میدان جنگ وچ سپاہی لڑیند
پیا ہوندا ہا خلیفۃ المسلمین اوندی ضروریات پوری کرن دی فکر تے کامیابی واسطے دعا گو ، بے چینی نال جاگدا رہندا ہا۔

شاید قاری دے دل وچ انے خیال آوے جو حضرت عمر دے واسطے انتظام کرݨ اسان ہا۔ اے خیال صحیح
نی ۔ عربی عام طور تے بد مزاج ، کرخت تے بد تمیز ہن۔ مسمان تھیون دے بعد وی مختلف قبیلیاں دے سردار حضرت عم
کوں رشک نال ڈیہدے ہن ، کجھ حسد رقابت کریندے ہن۔ غیر قوماں تے مسلمان رعایا وچوں عیسائی ، یہودی تے پار
انتقام گھنن دا کوئی موقعہ ضائع نہ کریندے ہن۔ اللہ تعالیٰ دا وڈا فضل تے کرم ہا جو اوں نے حضرت عمر کوں اپݨیاں تے
پرایاں دی منافقت تے دھوکیاں کنوں محفوظ رکھیا۔ جنھاں کوں حضرت عمر دی اطاعت گزاری گوارا نہ ہئی ، او چاہن نہ چاہن
دے باوجود تلے لگے رہے ۔ ایندے وچ حضرت عمر دا ہر کہیں نال منصفانہ سلوک دا وڈا دخل اے ۔

حضرت عمر نے تنخواہیں مقرر کرݨ ویلے خاندانیت ، قبائلی رتبے دا خیال نہ رکھیا ۔ انھاں خصوصیات توں
ہٹ تے صرف اسلام دی قبولیت ، خدمت تے جہاد وچ کارنامیاں کوں معیار بݨایا ، بھاویں کوئی ناراض تھیوے یا خوش ۔ آپؓ
نے غلام تے آقا دے وچ کوئی فرق نہ رکھیا۔ حضرت اسامہ بن زید دی تنخواہ اپنے پتر دی تنخواہ کنوں زیادہ رکھی تاں پتر نے
عذر کیتا " اسامہ میں کنوں کڈاہیں اگوں نی رہے ۔۔۔ " حضرت عمرؓ نے اے آکھ تے پتر دی تسلی کر ڈتی جو " رسول اللہ
علیہ وسلم اسامہ کوں زیادہ عزیز رکھیندے ہن ۔ "

ہک دفعہ حضرت عمرؓ خود دا ابی بن کعب نال تنازعہ پیدا تھی گیا۔ انھاں نے اے معاملہ زید بن ثابت دے
حوالے کر ڈتا۔ مقدمے دے وقت خود وی حضرت زید دے سامݨے پیش تھئے تاں انھاں نے تعظیماً اپنی جا خالی کر ڈتی۔
حضرت عمر نے فرمایا " اے پہلی بے انصافی کیتی وے ۔ " اے آکھ تے فریق مقدمے دے برابر تھی بیٹھے ۔

حضرت عمر دی طرز معاشرت اتنی عمومی ہئی جو خلوت یا جلوت مکان دے اندر یا بازار وچ کوئی آسانی نال انھاں
کوں سنجاݨ نہ بگدا ہا ۔ قیصر و کسریٰ دے ایلچی مسجد نبوی وچ آتے لبھیندے تے پچھدے ہن کہ " شہنشاہ اسلام "
کتھاں ہے ؟ اتے " شہنشاہ " ٹاکیاں لگے کپڑیاں نال کہیں کونے وچ بیٹھا ہوندا ہا۔

حضرت عمرؓ اپنے عمالاں تے ماتحتاں کوں ہنھاں القاباں نال خط لکھدے ہن جنھاں القاباں نال عمال وغیرہ

خلیفہ کوں خط لکھدے ہن ۔ جنگی فتوحات دا وڈا رعب ہوندے ، پر حسن اخلاق دا جادو ایں کنوں وی زیادہ اثر انگیز ہوندے ، تے انتظامی اعلیٰ صلاحیت دی وجہ کنوں حضرت عمر دا زمانہ ہک درخشندہ تے بے نظیر زمانہ گڑیندے ۔ ہݨ بعض ایسے کارنامیاں دا ذکر تھی ونجے جیڑھے سرحدی فتوحات کنوں وی زیادہ مبارک تے اہم ہن۔

حضرت ابوبکرؓ دے زمانے مسلمہ کذاب دے نال لڑائی وچ سینکڑے صحابی شہید تھی گئے جنھاں وچ حافظان قرآن دی وی بہوں تعداد ہئی ۔ حضرت عمرؓ نے حضرت ابوبکرؓ کوں فکر ڈوائی " اگر حفاظ ایویں اٹھدے گئے تاں قران کتھوں لبھے سوں ؟ " حضرت ابوبکر نے آکھیا " جیڑھا کم رسول اللہ نے نی کیتا ہی میں کیوں کراں " لیکن حضرت عمر نے ول ول ایں مصلحت تے ضرورت تے زور ڈتا تاں قران مجید دے کٹھے کرن دا کم شروع تھیا۔ سب توں وڈی گالھ اے جو صحت اعراب تے صحت تلفظ دا اہم اہتمام کیتا۔ ایں کنوں پہلے قران شریف جیڑھا مرتب تے مدون تھیا او اعراب نال کائینا ہا۔ اے حضرت عمر دا وڈا کارنامہ ہے ۔

حضرت عمرؓ نے سن تے سال دی گنتری دا تعین کرتے تاریخ دا بہوں وڈا کم کیتا۔ انھاں کنوں پہلے مختلف واقعات دے حوالے 'عام الفیل، یا عام الفجار' نال ڈتے ویندے ہن۔ حضرت عمر نے صحابہ کرام دے مشوریاں دے بعد ہجرت نبویؐ نال اتفاق کیتا ہجری دا تعین حضرت عمرؓ دا عظیم کارنامہ ہے ۔

موت دا مقابلہ کوئی نی کر سگدا ۔ نہ پیغمبر، نہ پہلوان نہ شہنشاہ ۔ حضرت عمر تے وی اے وقت آیا۔ فجر دی نماز دے وقت مسجد شریف وچ ہک ایرانی غلام فیروز لو لو نے آپؓ کوں خنجر مار تے بری طرح زخمی کر ڈتا ۔ ترے ڈینہہ تکلیف وچ رہے ۔ آخری وقت حضرت عائشہ کنوں اجازت منگوا گھیدونے جو اپنے آقا دی پراندی دفن تھیون دی خواہش اے ! کاش اہو جیاں عمر ہک بیا پیدا تھیوے ہا ۔ بھاویں جو ول شہید تھی ونجے ہا !

پہنچی وہیں یہ خاک جہاں کا خمیر تھا !

اَدارہ وزارتِ اطلاعات و ثقافت حکومتِ پنجاب دا ممنونِ احسان ہے ۔ جیندے مالی تعاون نال ایں رسالے دی طباعت ممکن تھی سگدی اے

شاکر شجاع آبادی

ڈوہڑے

بھوں ہٹکیا ہم دل اوتری کوں جو سودا عشق دے نال نہ کر
اگے جدیوں غم دا ورثہ ہاں میڈا جیون ڈھیر محال نہ کر
میڈا پیار کباڑا کر ڈیسی میکوں حال کنوں بے حال نہ کر
ہتھ جوڑ کے بولی دل شاکر ہر گالھ منا ایہا گال نہ کر

تھی پاگل اپنے آپ اتے میں ڈاڈھا ظلم جفا کیتم
سب تل پھل گھر دا چن پن کے اوندے عیش دا کیش ادا کیتم
کل ہتھ کر غیر ڈو آکھیا ہس کیڈا سوہنا ڈیکھ ویا کیتم
سارا گھر تے زر لٹوا شاکر بیٹھا ہتھ مسلینداں کیا کیتم

میڈی پونجی پانجی زندگی دی تیں ساری لون سوا کیتی
ڈتی میں ہے دل وچ جا تیکوں تیں میڈی نندر تباہ کیتی
ڈیندی غم دی روز سوغات سجن میں تیکوں روز دعا کیتی
رکھ سکڑیں کیتی شاکر دی جتری تیں کیتی واہ، وا کیتی

جتری غیراں دی ہئی تک ماہی تیڈے سارے مان ترٹ ویسن
جترے اجکل تھئے قربان کھڑن تیڈیاں آساں دے گل گھٹ ویسن
جڈاں بے ہوشا تیکوں ہوش آیا تیڈیاں رو رو ہنجوں کھٹ ویسن
ایہ شاکر فصلی بنیرے ہن بس دانہ چگ تے پھٹ ویسن

سید دین محمد شاہ
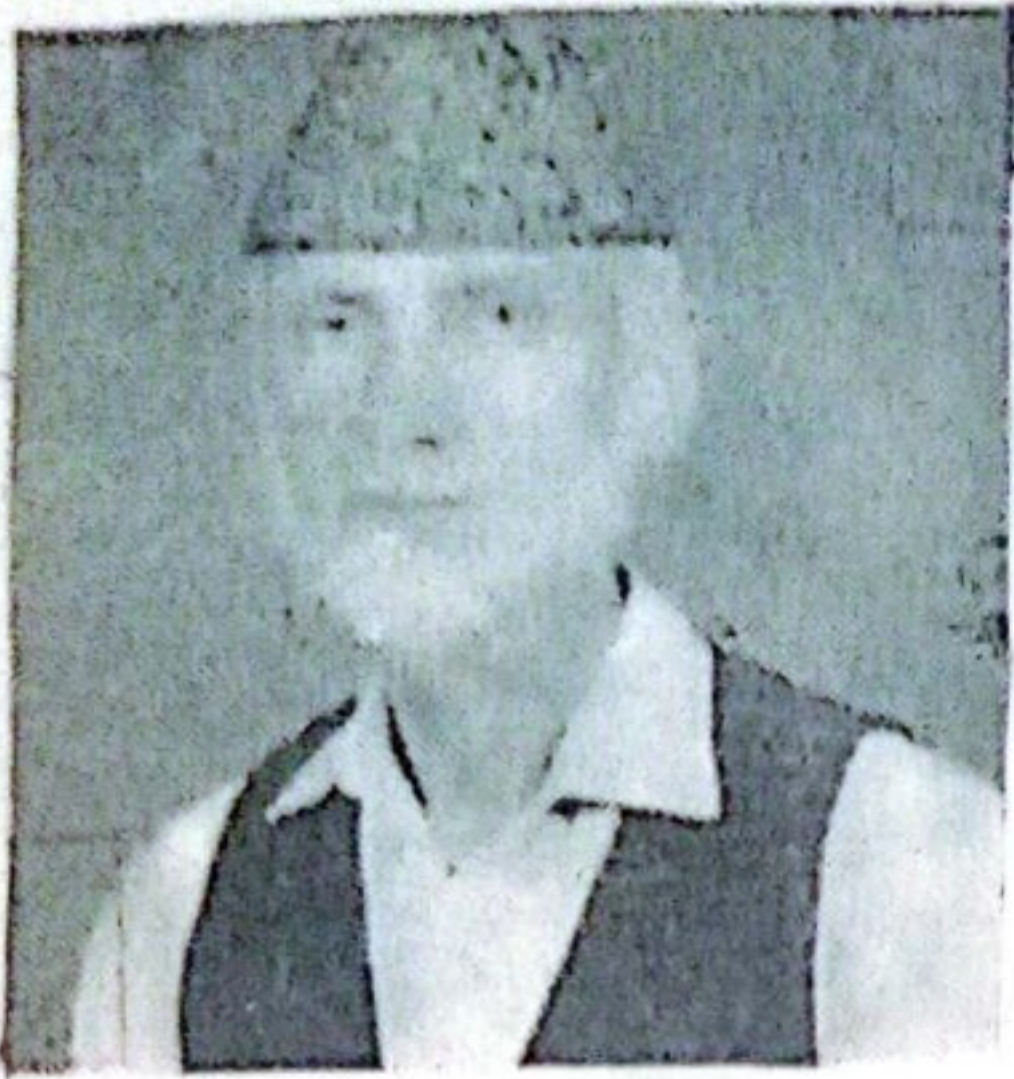
تکلف برطرف (اُردو)

سرائیکی ادبی مجلس ، بہاولپور کے زیر اہتمام ہر سال جشن بہاراں منایا جاتا ہے ۔ اس سال کے جشن کی رپورٹ بہاولپور کے پندرہ روزہ جریدے " حقیقت " کی جلد ۴ شمارہ ۹ میں شائع ہوئی تھی ۔ رپورٹ کے بعض جزیات اسطرح ہیں ۔

" سرائیکی ادبی مجلس نے بہت اچھا انتظام کیا تھا لیکن جس بات کو سب نے محسوس کیا وہ یہ تھی کہ دعوتی کارڈ پر جن اہم شخصیات کے نام درج تھے ان میں کئی تشریف نہ لا سکیں ۔ اراکین مجلس کو اس بات کا خیال رکھنا چاہے کہ جس شخصیت کا نام کارڈ پر چھاپیں ان سے پوری طرح تصدیق کر لیں کہ انہوں نے ہر صورت میں آنا ہے ۔ بعض مہمان خصوصی حضرات کو پتہ ہی نہیں ہوتا اور کارڈ پر ان کا نام چھاپ دیا جاتا ہے ۔ بعض حضرات کا کہنا ہے کہ سرائیکی ادبی مجلس ہر سال بڑے بڑے نام " بعض وجوہات " کی بنا پر چھاپ دیتی ہے لیکن ہر سال اس طرح نہیں چل سکتا کوئی قوم یا تنظیم یا مجلس بڑے ناموں سے نہیں بڑے اور اچھے کاموں سے اپنا نام پیدا کر سکتی ہے ۔ "

اس رپورٹ پر نقد و نظر پیش کرنے سے پہلے لطیفہ سن لیں جو ایک موٹے شخص کے بارے میں ہے ، ں نے ایک دوسرے شخص کی پٹائی کر دی ۔ لوگوں نے پوچھا کیوں بھئی ، کیا بات ہے تم نے اسے کیوں مارا ؟ موٹے ے جواب دیا اس نے مجھے گزشتہ سال گینڈا کہا تھا ۔ واہ میاں ، گینڈا تجھے گذشتہ سال کہا تھا مگر غصہ تو نے آج نکالا ہے ؟ موٹے شخص نے کہا میں نے گینڈے کی تصویر آج ہی دیکھی ہے ۔

وس ہے کہ ہم حقیقت کے باقاعدہ قاری نہیں اور وہ شمارہ ہماری نظر سے اب گزرا ہے ، اس لئے رپورٹ کی وضاحت ں تاخیر ہوئی ہے ۔

ہم تسلیم کرتے ہیں کہ مجلس کی کارکردگی بہتر ہونی چاہیئے ۔ انتظامی معاملات میں بھی ہم بودے ہیں ۔ مگر اس کے باوجود ہم نے اچھے کام کئے ہیں ۔ ہمارا سب سے اچھا کام تو یہ ہے کہ مجلس کی کارگزاری کو محض ادب اور ثقافت تک محدود رکھا ہے ۔ ہمارے سٹیج سے نہ ہی سرائیکی صوبے کا ، اور نہ کبھی علیحدہ قومیت کا نعرہ بلند ہوا ہے ۔ بلکہ مجلس کی خواہش اور پوری کوشش ہے کہ تمام علاقائی زبانوں کی ترویج اس نیت سے ہو کہ ہماری قومی زبان اردو کی ترقی اور مقبولیت میں اضافہ ہو ۔ تاکہ ملک قوم متحد و متفق رہے ___ اور صرف یہی چیز سرائیکی ادبی مجلس کو ایک عظیم مجلس بنانے کے لئے کافی ہے ۔ مجلس اپنے بجٹ کو خسارے میں ڈال کر اپنا ترجمان سہ ماہی مجلہ سرائیکی نیز سال بھر کی علمی ادبی اور تفریحی تقریبات کا عوام کے لئے مفت انتظام کرتی ہے ۔ کیا یہ بڑا کام نہیں ؟

مجلس نے جب اچھے کام کئے ہیں تو اچھا نام بھی پیدا کیا ہے نیک نامی اور اعلیٰ شہرت پائی ہے ۔ مخالف اور حاسد کس کے نہیں ہوتے ؟ آپ مجلس کے بارے میں خفیہ معلومات کریں ۔ سرائیکی زبان و ادب کی ترویج کے لئے اسلامیہ یونیورسٹی کے بست وکشاد موجود ہیں ۔ اکادمی ادبیات پاکستان اسلام آباد سے مجلس کو گرانٹ ملتی ہے ، صوبہ پنجاب کے شعبہ تعلیم ، شعبہ اطلاعات و ثقافت کے چیرمین ، ڈائریکٹر جنرل یا سیکرٹری حضرات سے ہماری کارکردگی کے متعلق تحقیقات کی جا سکتی ہیں ۔ ہمیں فخر ہے کہ مجلس کی حسن کارکردگی کیوجہ سے پورے وسیب میں اسکا اعلیٰ تعارف ہے ، حتیٰ کہ لاہور ، اسلام آباد ، کراچی اور کوئٹہ تک مجلس نے سرائیکی کی گونج پیدا کی ہے ۔

اپنے منہ میاں مٹھو کی وضعداری سے ہٹ کر ہم تجزیہ نگار کے اعتراضات کی طرف آتے ہیں ، اور اپنے ناقد کو تحریری وضاحت پیش کرتے ہیں کہ جو مہمانان خصوصی جشن میں تشریف نہیں لا سکے ان میں سے بھی ہر ایک سے متعدد مرتبہ گفت و شنید ہوئی ۔ یہ بات ہمارے ہاں نہیں ہوتی کہ " بعض حضرات کو پتہ ہی نہیں ہوتا اور ان کا نام چھاپ دیا جاتا ہے ۔ "

باقی رہی یہ نصیحت کہ " جس شخصیت کا نام کارڈ پر چھاپیں ان سے پوری طرح تصدیق کر لیں کہ انہوں نے ہر صورت آنا ہے ---- " اسکے جواب میں ہم ان شخصیات کا ایک ایک کر کے ، سہولت کے ساتھ ذکر کریں گے جو جشن میں شریک نہیں ہو سکے تاکہ قاری حضرات ، خصوصاً ہمارا غم گسار مزے لے لے کر پڑھے اور باخبر ہو جائے ۔ جناب خواجہ محمد اصغر کوریجہ صاحب کو " تقریری مقابلہ " کی صدارت پیش کی گئی تھی ۔ جشن کے انعقاد سے ڈیڑھ ماہ پہلے سے شروع کر کے ڈیڑھ دن پہلے تک ان سے مسلسل رابطہ رہا ۔ انہوں نے ہر بار تشریف آوری کی پر شفقت یقین دہانی کرائی مگر تقریب وجود صدر سے محروم رہی ۔ نہ خود آئے اور نہ غیر موجودگی کی اطلاع ہی بھجوائی ۔ اس صورت میں اراکین مجلس کیا کرتے ، اور اگر آپ کیساتھ ایسا سلوک بد وزیراعلیٰ کا کوئی مشیر کرے تو آپ ان کا کیا بگاڑ لیں گے !

جناب سید فخر امام صاحب و مخدوم زادہ شاہ محمود قریشی صاحب کے انکار ہمیں بذریعہ ٹیلی فون موصول ہوئے ، مگر تاخیر سے ۔ کارڈ اسوقت تا پریس میں جا چکے تھے ۔ بہر حال ہم ان حضرات کے احسان مند ہیں جنہوں

نے قدم رنجہ فرمانے کی کوشش کا وعدہ فرمایا، انہوں نے (یا ان کے پرائیویٹ سیکرٹریوں) نے اپنے داعوں (یا اپنی ڈائریوں) میں ہمیں یاد رکھا۔

نواب صلاح الدین عباسی صاحب کو ہم صرف قومی اسمبلی کا ممبر ہی نہیں سرائیکی کا کوٹ سمجھتے ہیں۔ انہیں اپنی تقریبات میں مدعو کرنا مجلس جتنا اپنا فرض سمجھتی ہے اتنا اپنا حق بھی تصور کرتی ہے۔ مگر انہوں نے نہ ہماری ادائیگی فرض کی قدر کی اور نہ اپنا حق پہچانا۔ بات مختصر کرتے ہیں۔ جب ہم انہیں ان کے محل پر دعوت پیش کرکے ڈیرہ نواب صاحب کی بازار میں سے گزر رہے تھے تو وہاں کے لوگوں نے ہمیں بتا دیا تھا " نواب صاحب ؟ یہ آئیں گے نہیں -- ان کے ہاں نہ ڈائریاں ہیں نہ ذہن ! "

بات ہو جائے اب، جناب عبدالستار لالیکا صاحب کی۔ ہم تسلیم کرتے ہیں کہ ہم نے ڈیڑھ ماہ پہلے سے ان سے رابطہ کرنے کی کوشش کی مگر آپ ہمیں ذاتی طور پر دستیاب نہ ہوئے، اسلام آباد میں بھی نہیں۔ ناچار خطوط اور ٹیلی فون کا سہارا لیا گیا۔ دفتری طور پر ان کے سیکرٹریوں سے کوئی جواب نہ ملا۔ پھر اچانک ہارون آباد میں بالمشافہ ملاقات کا موقع ملا مگر ڈیڑھ منٹ کے لئے۔ آپ ماشاء اللہ خوبصورت ہیں، نوجوان ہیں، معروف زمیندار ہونے کے ساتھ ساتھ ان کے پاس ایک رنگین اور اہم وزارت کا قلمدان ہے اس لئے انہوں نے ہم جیسے بے رنگ، بے بو، بے ذائقہ کی طرف کوئی توجہ نہ دی۔ ناچار، ان کے پر ہجوم دیرے پر دعوت پیش کی --- پھر بھاگم بھاگ تقریب کی تاریخ لکھ کر ان کو تھما دی، اور اس زعم میں رہے کہ وزیر صاحب چونکہ صادق پبلک سکول کے متعلم رہے ہیں اس لئے مایوس نہیں کرینگے۔ چنانچہ ہم خود تو رہے امید میں، اور انہیں شامل کر لیا مہمانان خصوصی کی فہرست میں ___ اب ہمیں کسی نے بتایا ہے کہ لالیکا صاحب موصوف اس بات سے ہی، شرمندہ ہیں کہ ان کا تعلق بہاولپور سے جوڑا جائے چہ جائیکہ انہیں صادق پبلک سکول کے وسیلے سے یاد کیا جائے۔ یہ ذہن میں رہے کہ آپ عالی مرتبت میاں نواز شریف صاحب کے دست راست ہیں۔ کوئٹہ، کراچی یا پشاور میں کوئی سیاسی بحران پیدا ہو، اطلاعات و نشریات کے فرائض منصبی رکھیں ایک طرف، تو پہلے وہاں کا دورہ لالیکا صاحب کرتے ہیں بعد میں وزیر اعظم صاحب۔ امید ہے اب ساری بات آپکو سمجھ آ گئی ہو گی کیونکہ ان کی ذمہ داریوں کا بوجھ جتنا ان کے کمزور کندھوں پر ہے، اس سے زیادہ ان کی مضبوط ٹانگوں پر ہے۔ دو شخصیات ایسی بھی ہیں جو اگرچہ ہماری تقریبات میں تو موجود نہ تھیں مگر ہر لمحے ہمیں جھوک میں چلتی پھرتی نظر آتی ہیں،

یہ چل رہے ہیں وہ پھر رہے ہیں، یہ آ رہے ہیں وہ جا رہے ہیں۔

ان میں سے ایک جناب مصباح العین صاحب، وائس چانسلر اسلامیہ یونیورسٹی، کی ذات گرامی ہے۔ سرائیکی کی ترویج اور مجلس کی ترقی کے لئے ان کی مشفقانہ ہمدردیاں اور احسانات اتنے ہیں کہ اگر مجلس انہیں بیس بار بلائے اور وہ نہ آ سکیں تو ہم اکیسویں بار بلانے کے لئے متلاشی رہیں گے۔

ہمارے دوسرے مہربان جناب سید وسیم اختر صاحب، ممبر صوبائی اسمبلی ہیں۔ جس شام انہوں نے جشن بہاراں کی تقریب میں شرکت کرنی تھی، آپ بیرون شہر تھے۔ واپسی پر ان کی کار خراب ہو گئی۔ چنانچہ رات کے قریب وہ شہر بہاولپور میں داخل ہو سکے، اور سیدھے جھوک سرائیکی تشریف لے آئے۔ تقریری مقابلہ اسوقت تک اختتام پذیر ہو چکا تھا۔ ہم سامان سمیٹ رہے تھے۔ میلے ہاتھوں، پسینے میں شرابور جب شاہ صاحب ہمارے پاس پہنچے، یار کو ہم نے ہمیں یار نے سمیٹ لیا!

زیادہ لطف کی بات یہ ہے کہ ہمارے یہ دونوں مہربان غیر سرائیکی ہیں اور دونوں ڈاکٹر ہیں۔ ہمارے خلاف اگر کسی کو حسد ہے تو علاج کے لئے ان حضرات کی طرف بلا تکلف رجوع کر سکتے ہیں۔

اب حرف آخر --- زیادہ لطف کی بات سے بھی زیادہ لطیف بات!

وہ ہے خود صاحب رپورٹ کی۔ جن کی بات سے بات چلی تھی، جنہوں نے کہا "سرائیکی ادبی مجلس ہر سال بڑے بڑے نام بعض وجوہات کی بنا پر چھاپ دیتی ہے لیکن ہر سال اس طرح نہیں چل سکتا ---" خدا بھلا کرے اس "واقع نگار" کا جو خود اتفاق سے ہماری مجلس کے موجودہ شعبہ تقریبات کے ممبر بھی ہیں۔ جشن بہاراں کی رنگا رنگ تقریب محفل موسیقی، کے لئے انہوں نے خود ایک مہمان خصوصی تجویز کیا۔ اور مدعو کرنے پر اصرار بھی، کہ اگر "ان" کو بلایا جائے گا تو ٹی وی کی کوریج خود بخود ہو جائے گی اور مجلس کی خوب نیک نامی اور شہرت ہو گی۔ ہم نے اپنے ممبر کی (جو بعد میں محض تماشبین نکلے) اس تجویز سے اتفاق کیا بلکہ اس اہم شخصیت کے متعلق جملہ انتظامات و اختیارات ان کے حوالے کر دیئے۔ پھر اس سال ہم نے بلا فکر و تردد "مہمان خصوصی" کا اسم گرامی کارڈ میں شائع کر دیا۔ واقعی وہ مہمان خصوصی جشن میں شرکت کے لئے بہاولپور تشریف فرما ہوئے۔ مگر اس طرح کہ مقررہ وقت سے ایک روز پہلے، غیر متوقع! مگر جس شام ان کا تقریب میں جلوہ افروز ہونا طے تھا، اسوقت غائب، اور بغیر اطلاع! --- پھر دوران تقریب ہلچل ہوئی اور یوں محسوس ہوا کہ مہمان خصوصی پہنچ چکے ہیں۔ ہم نہ استقبال کر سکے، نہ حسب روایت پھول کی پتیاں نچھاور ہوئیں۔ نہ مسند خاص پیش کی جا سکی --- سنہری ہار ڈبے میں بند رہا، نہ سپاسنامہ پیش کرنے کی کسی کو مہلت ملی، نہ کیمرے کلک کا کسی کو ہوش رہا۔ جو ٹی وی یونٹ وہ خود اپنے ساتھ لاہور سے لائے تھے اس کی چمک دمک اور چکا چوند کے متعلق معلوم ہوا کہ وہ ابرِ کرم کہیں چولستان پر برسا۔ معلوم نہ ہو سکا کہ کن "بعض وجوہات" کی بناء پر مجلس کے خود ممبر، خود منتظم، خود ناقد و معترض، اور خود ہی رپورٹر نے اس مہمان خصوصی کا نام چھپوایا؟ وہ آئے بھی مگر اس طرح کہ یار کو ہم سے، ہمیں یار سے شرمندگی ہوئی!

یہ ہے حقیقت سہیل صفا کی گل پاشی کی یا نمک پاشی کی، جو بھی سمجھیں۔ اگر آپ کو سمجھ آ جائے تو ہمیں بھی سمجھائیں، پلیز!

(باقی آئندہ)

نقشہ فرید آڈیٹوریم جھوک۔ سرائیکی بہاولپور
اک خواب
محبت کے بھروسے پر امیدوں کے سہارے پر